

Сідинського //Україна. №1.-1993.-С.16-17; 9. Козлова Н. К. Перші сторінки історії музею //Музей і Поділля: Тези доп. наук. конф. присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам.-Под. держ. іст. музею-заповідника.-К.-П.-1990.-С. 10; 10. Протоіерей Володимир Ровинський, протоіерей Олексій Миханчук. Православ'є на Подолі (історичні нариси). - К.-П., 1995.-С. 131; 11. Климчук О. Назв. пр...-С.16-17; 12. Мошак М.В. Співпраця М.Петрова та Ю.Сідинського на ниві дослідження Подільської старовини //Мат. ІХ Поділ, іст.-краєзн. конф.-К.-П., 1995.-С. 299; 13. Приходько В. Проф. Евфим Сідинський-історик і археолог Поділля. (З приводу 50 ліття наукової і громадської діяльності) //ЛНВ, річ. 30, кн. VI.-Т. CVI.-1931.-С. 510-513; 14. 1900 год в археологическом отношении. Январь 1901г. //АЛЮР. К., Т. Ш.-1901.-С. 4; 15. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади. 4. 1. Вид. 4 е. Криниця. Нью-Йорк-Мюнхен.-1967.-С. 127; 16. Музеи и собрания древностей //АЛЮР. К., Т. III.-1901.-С. 32-33; 17. Баженов Л.В. Историчне краєзнавство...-С. 180. 18. Епістолярна спадщина...-С. 12-14; 19. Там само. - С. 241-242; 20. Там само.-С. 14-16; 21. О музее Подольской губернии. Доклад Подольской управы 6 очередному Губернскому Земскому собранию.-К.-П., № 83.-1917.-С. 423; 22. Біографічні та бібліографічні карточки. Авторські записки. 1888-1928рр. //КПМДА. Ф. Р.-3333.-Оп. 1.-Спр. 7.-Арк. 231зв.; 23. Автобіографія...; 24. Ляхоцький В.П. Назв. пр...-С.240-241; 25. Баженов Л.В. Историчне краєзнавство...-С. 145-146; 26. Епістолярна спадщина...-С. 16.

А.Ф.Кісельов, Г.В.Грищенко, В.С.Черно, В.О.Зюзін, В.І.Мірошніченко

Д.С.САМОЙЛОВИЧ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ
НА МИКОЛАЇВЩИНІ

В період розбудови суверенної демократичної держави України важливе місце повинно бути відведено історії медицини, коріння якої виходить з глибини віків. Зараз, коли Україна стала незалежною, самостійною державою, відкритою світові, з'явилась можливість більше розповісти про історію медицини в різних соціально-економічних формаціях і дати оцінку тим лікарям, які зробили значний внесок у розвиток медичної науки та охорони здоров'я народу.

Багато медичних працівників України поклали на вітар науки і охорони здоров'я народу свої сили, знання і досвід. Імена деяких з них відомі, інших, особливо тих, хто жив і працював багато часу тому і мав свою особисту думку, погляди на устрій та методи боротьби з епідемічними хворобами, мало відомі або на довгі роки були незаслужено забуті.

Серед когорти українських вчених медицини минулого був лікар, прославлений вчений, почесний академік 12 європейських держав Данило Самойлович Самойлович (1744-1805 рр.) Його життя, наукова і практична діяльність у XVIII столітті заслуговує не тільки на увагу, а й викликає необхідність вписати його ім'я в історію медицини України. Наукові дослідження, практична діяльність Данила Самойловича не могли бути розвинуті й реалізовані через вороже ставлення царського уряду та байдужість чиновників Державної медичної колегії Росії¹.

Мета нашого дослідження - на підставі архівних документів Державного архіву Миколаївської області, літературних і публіцистичних джерел розповісти про життя і діяльність сина Вітчизни Данила Самойловича Самойловича, першого лікаря Миколаївщини, засновника епідеміологічної науки, який мав світову славу, який на пропозицію французьких видавництв щодо права публікації його творів про чуму, відповів словами патріота: "Ми пишемо не тільки російською, а й французькою мовами, щоб Ви знали, що й в нас є наука". Ці слова свідчать, про те, що авторитет Д.С. Самойловича був завойований ще в далекому минулому.

Народився Данило Самойлович Самойлович в 1744 р. в селі Янівка Чернігівської губернії в сім'ї священика¹². Навчався в Чернігівському колегіумі, потім в Київській академії, яка була заснована в 1615 р. як братська школа. Завдяки педагогічним і науковим досягненням за короткий термін академія досягла високого освітнього рівня, вона стала взірцем шкіл, створених братствами для громадської підготовки українських прославлених міщан. Київська академія була другою на Україні після Львівської академії (1586 р.).

У 1839р. Київську братську школу було об'єднано з Лаврською школою, заснованою у 1631 р. Петром Могилою. Під час об'єднання було створено колегіум, який згодом отримав назву Києво-Могилянська академія. За даними досліджень професора О.А.Грандо. Київська академія відіграла величезну роль у підготовці кадрів для шпитальних шкіл Росії. За період з 1754 по 1768 рр. академія відпустила за проханням Російських академії на подальше навчання понад 300 своїх студентів, серед яких значна кількість випускників продовжували навчання і вдосконалювали свої знання в кращих на той час європейських університетах, де захищали докторські дисертації. Серед плеяди викладачів вітчизняно: культури, які отримали світське навчання в стінах Київської академії, була значна кількість видатних медиків України. Випускники академії прославили на весь світ українську медицину. Нестор Максимович Амбодик (1744-1812 р.р.) з Полтавщини, є засновником акушерської науки. Його підручник «Искусство повивання или наука о бабьичем деле» на той час був єдиним посібником, за яким вчилася чимало поколінь лікарів і акушерок. Степан Хомич Хотовицький (1796-1885 рр.), уродженець з Хмельниччини був автором першого посібника з педіатрії. Олександр Михайлович Шумлянський (1748-1795 рр.) став засновником гістології, він вперше в світі описав будову нирки, капсула якої у всьому світі зветься як капсула Шумлянського. Мартин Матвійович Гереховський (1740-1796 рр.) був автором наукового твору про еволюцію живих організмів. Іван Андрійович Голетика (1722-1783 рр.) став першим генеральним директором шпиталю і шпитальних шкіл Росії. Фомь Іванович Барсук (1768-1811 рр.) став першим доктором медицини Московського університету. Ці та інші імена вихідців з Київської академії своїми науковими дослідженнями збагатили українську і російську медицину, залучили до себе увагу вчених медицини Європи і світу¹.

Київська академія була на той час єдиним закладом шпитальних медичних шкіл. Кожен третій лікар XVIII ст. отримав загальноосвітню підготовку саме в Київській академії. Серед них був і Данило Самойлович Самойлович, який в своїх наукових творах з підготовки медичних кадрів для шпитальних шкіл пізніше запише слова наставника вихованцям Київської академії і шпитальних шкіл Росії: «Вы ясно увидите, что представляет собой медицина как наука и потому прежде, чем Вы решитесь ее изучать, Вы узнаете, насколько она тяжела и какие затруднения она за собою влечет. Если Вы чувствуете себя в состоянии преодолеть их, я советую Вам предпринять изучение медицины, а если Вы чувствуете, что Вам это не по силам, не вступайте на это поприще, а лучше поищите себе какое-нибудь более соответствующее Вашим талантам».

В 1761 р. Д.Самойлович разом з іншими талановитими студентами Київської академії був направлений до медичної школи Петербурзького Адміралтейського шпиталю¹¹. де успішно закінчує навчання і у 1765р. в чині підлікаря був залишений при Адміралтейському шпиталі. Через два роки він отримує звання лікаря і направляється, військовим лікарем в піхотний Копорський полк. Бере участь в Російсько-турецькій війні: Під час перебування в армії Д.Самойлович розпочав свої дослідження серед хворих на чуму, де захворів сам, але видужав. У 1771 р. подає рапорт на звільнення з армії і їде до Москви, де бере участь у ліквідації епідемії чуми серед місцевого населення. Д.Самойлович призначається лікарем в Угрешенський монастир, де ніхто з лікарів не бажав працювати. Потім в своїх спогадах Д.Самойлович запише: "коли ніхто не бажав добровільно піти а небезпечну лікарню по особливому бажанню, будучи ще і сам слабкий на здоров'я ..., я прийняв на себе рішення користування виразкових і все при цьому супроводжувалося небезпекою"¹².

В жовтні 1771 року Уряд призначає Д.Самойловича очолювати "комісію для попередження і лікування "морозної виразки" (чума). Д.Самойлович, маючи повноваження. вводить систему карантину, пише спеціальні рекомендації, "яким чином викурювати з речей, одягу і інше для осіб, які виїжджають в різні міста".

Після ліквідації епідемії чуми Д.Самойлович в 1776 р. їде за кордон. Був у Парижі: Страсбурзі, Лондоні, де знайомився з лікуванням хворих на інфекційні захворювання і в 178 *

р. в Лейдені захищає докторську дисертацію, отримує ступінь доктора медицини. За кордоном, крім дисертації, він написав класичну наукову роботу з чуми. Були надруковані дві книги: "Рассуждения о чуме, производившей опустошения в Российской империи особенно в столичном городе Москве" і «Рассуждение о прививании чумы», які привернули на себе увагу у всьому світі. Дванадцять Академій Наук Європи обирають Д.Самойловича своїм почесним академіком¹⁴.

Під час перебування за кордоном Д.Самойлович спілкується з науковцями того часу, товаришував з талановитим лікарем з України А.М.Шумлянським, мав плідні стосунки з видатним скульптором Ф.Щедріним, брав участь в організації медичної допомоги французькому народу під час революції. Цього було досить для того, щоб після приїзду додому був усіма забутий і позбавлений звань і почесей.

Д.Самойлович з 1783 р. стає безробітним. Згадали про нього лише у 1784 р. під час великої епідемії чуми в Малоросії. Намісник Новоросійського краю Г.О.Потьомкін запрошує Д.Самойловича і надає йому великі повноваження. В короткий час Д.Самойлович застосовує свої знамениті карантинні заходи і ліквідує епідемію. Його діяльність і в цей час отримала високу оцінку Катеринославського губернатора І.М.Синельнікова, який, представляючи Уряду до нагороди писав: "Д.Самойлович, - об нем иначе промолвить нельзя, - как герой чумной или истинный Зскулап, или когда хотите, Гиппократ"⁴¹⁵.

Закінчилась епідемія, і Д.Самойлович знову безробітний. В 1787 р. він вступає в діючу армію під командуванням О.В.Суворова. Під час штурму Кінбурнської фортеці, ризикуючи життям, він надає на полі бою медичну допомогу солдатам і офіцерам, залишив поблизу театру військових дій двічі пораненого О.В.Суворова, там врятував йому життя, а після його одужання подає рапорт про організацію похідного польового шпиталю поблизу фронту.

Намісник краю Г.О.Потьомкін, вивчивши пропозицію Д.Самойловича, доручає йому організацію похідного польового шпиталю в с. Вітовка (Корабельний район м. Миколаєва), передбачаючи при цьому тривалі терміни штурму фортеці на Чорному морі Очаків (Кара-Кармен). Д. Самойлович працював у Вітовському шпиталі до вересня 1790 р., був звільнений та доносом німця-аптекаря, якого він звільнив за крадіжки ліків⁶ ¹⁸.

Відомий на весь світ доктор медицини знову став безробітним. Неодноразово звертається за допомогою а Адміралтейство, а через два роки зубожіння пише лист до цариці Катерини II з проханням поновлення на роботі: "... Я первый располагал и устраивал Зитовский. ныне Богоявленский госпиталь ..., где с 1788 по май 1790 года перебиваю на туках моих в течение всего времени 16 тысяч больных военнотружущих тягчайшими болезнями одержимых, из них выздоровело 13824, да осталось на май месяц 1058 человек. Я немощен, больноу, имею жену и двух малолетних детей. Прошу Вас меня трудоустроить или назначить пенсию". Катерина II дозволила працевлаштувати Д.Самойловича. Управлінням Чорноморського флоту він призначається на посаду інспектора лікарської управи, потім "Головним доктором карантинів для попередження завозу в Росію заразних хвороб"¹².

Тривала боротьба за своє існування і честь відбилися на стані здоров'я Л.С.Самойловича. Він тяжко захворів на жовтяницю (хвороба Богкіна), а 20 лютого 1805 р., т:мер "от жестокой желчной лихорадки, сопряженной с холерическими припадками"¹⁰.

В ознаменування подвигу Сина Вітчизни, лікаря та вченого історика медицини України в день 225-річчя від дня народження Д.С.Самойловича в місцях його роботи та тоховання провели урочисті збори медичних працівників області і істориків медицини України. Були встановлені пам'ятники роботи скульптора О. Здиховського та пам'ятні дошки 32 території обласної лікарні (місце поховання) і Жовтневої центральної лікарні (місце себоти). Спільною істориків медицини Миколаївщини виготовлена ювілейна медаль ~ С.Самойловича, яка знаходиться в історико-медичних музеях Києва, Москви, С.-Петербурга. Будапешта, Софії. Ім'ям Д.С.Самойловича названі вулиця м. Миколаєва та юласне медичне училище. В його честь встановлені пам'ятні дошки на стінах Жовтневої акарні та Херсонського обл.лвиконкому.

Пам'ятники та пам'ятні місця, музейні ²⁷⁰ матеріали з історії медицини і культури

нашого краю використовуються у патріотичному вихованні учнів медичного училища та студентів університетів Миколаєва.

Серед значної кількості національної інтелігенції в історії культури і науки України XVIII-XX століть понад 200 вчених медичної науки прославили державу на весь світ. Послідовниками Д.С.Самойловича були вчені, які присвятили своє життя вивченню причин інфекційних захворювань, шляхів їх передачі та профілактичним щепленням, охорони здоров'я народу:

- Гамалія Михайло Леонтійович (1749-1830) займався дослідженням віспи та засобів її щеплення;

- Мінх Григорій Миколайович (1835-1896) провів науковий експеримент, ввівши собі кров хворого на поворотний тиф; захворів, одужав і дослідив шлях передачі паразитарних тифів;

- Мочуткорський Йосип Йосипович (1845-1903) повторив експеримент Мінха Г.М. і довів заразливість крові хворих на паразитарні тифи, обґрунтував чинники та шляхи поширення цих хвороб;

- Гамалія Микола Федорович (1859-1949) вивчив сказ, працював у Л.Пастера; разом з І.І.Мечниковим і А.Ю.Бардахом вперше в Росії, в Одесі, заснував бактеріологічну станцію, вперше здійснив щеплення проти сказу;

- Мечников Ілля Ілліч (1845-1916) розробив фагоцитарну теорію імунітету; разом з Гамалією М.Ф. заснував в Одесі пастерівську станцію для боротьби проти сказу та інших інфекційних хвороб;

- Іванівський Дмитро Йосипович (1864-1920) вперше висунув теорію вірусно-етіології деяких інфекційних хвороб;

- Заболотний Данило Кирилович (1866-1929) створив першу в Росії кафедру бактеріології і Петербурзькому жіночому медичному інституті, заснував кафедру епідеміології в Одеському медичному інституті;

- Безредко Олександр Михайлович (1870-1940) працював в інституті Пастера розробив метод вакцинації проти черевного тифу;

- Громашевський Лев Васильович (1887 - 1980) розробив теорію механізму передачі інфекції та природничонаукову класифікацію інфекційних хвороб.

На підставі дослідження можна зробити висновок про те, що в період розбудови України як суверенної держави проблемою і досі залишається вивчення наукових досягнень вчених різних галузей науки в кожному регіоні держави з тим, щоб встановити роль кожного вченого і його внесок у розвиток історії, культури і науки в цілому на Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бородій М.К. Участь вихованців Київської академії в розвитку вітчизняної медицини XVIII ст. //Український історичний журнал, 1980. - №3. - С.96; 2. Громбах С.М. Данило Самойлович. Життя та діяльність. - В кн. Д.Самойлович. Вибрані твори. - М., 1952, випуск 2. - С. 309-449; 3. Грандо О.А. Визначні імена в історії української медицини. - М., 1997. - 236 с.; 4. Державний архів Миколаївської області. - Ф. 243. - Оп. - 1.- Спр. 1,- Арк. 3-345; Ф. 243,- Оп. 1. - Спр. 9. - Арк. 5 - 96; Ф. 243. - Оп.1. - Спр. 12. - Арк. 3, 7, 11; Ф.243. - Оп.1.- Спр. 13. - Арк. 51, 56,99, 100, 101; Ф. 243. - Оп. 1. - Спр. 15. - Арк. 56, 330, 336; Ф. 243. - Оп. 1.-Спр. 89,-Арк. 43; Ф. 243. - Оп. 2. - Спр. - 1,- Арк. 249, 545; 5. Самойлович Д.С. Избранные произведения. - М., 1949. - С. 16-286; 6. Самойлович Д.С. Способ самый удобный повсеместного врачевания смертоносной язвы, заразноящей чумы. - Николаев, 1802, ч.1; 7. Старушин І.Д. Видатний російський лікар XVIII ст. Д.С.Самойлович. - //В кн. Праці наради з історії природознавства. - М.-Л., 1946. - С. 341-350.